

Володимир Юкало
МУЗЕЙ ВИДАТНОГО ДІЯЧА УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ І
КУЛЬТУРИ БОГДАНА ЛЕПКОГО В БЕРЕЖАНАХ НА
ТЕРНОПІЛЛІ

Тернопільський державний медичний університет
ім. І.Я. Горбачевського

Описано Бережанський музей Богдана Лепкого. Основну увагу звернено на відображення в музейній експозиції українсько-польських контактів у діяльності видатного філолога і письменника.

Життя і діяльність видатного українського письменника, педагога, перекладача, літературознавця, художника, громадсько-культурного та політичного діяча, професора Ягеллонського університету, дійсного члена Наукового товариства імені Шевченка Богдана-Нестора Лепкого (1872-1941) тісно пов'язані з двома культурами – українською та польською. Більшу частину свого життя він провів у Польщі, активно популяризуючи там українську культуру і польську – в Україні. На Тернопіллі, де народився і сформувався майбутній письменник і науковець, 27 серпня 1995 р. відкрито літературно-художній меморіальний Бережанський музей Богдана Лепкого. 28 серпня 1995 р. відкрито також Музей родини Лепких у с. Жуків Бережанського району Тернопільської області, де працював і знайшов вічний спочинок о. Сильвестр Лепкий, громадський діяч і письменник, батько Богдана, Миколи, Левка Лепких.

Про музей Б. Лепкого існує декілька невеликих публікацій інформаційного характеру, підготовлених його співробітниками: буклет-путівник [1], візитка [2], довідки [3; 4, 10-12], а також спеціальні випуски альманаху «Жайвір» [5], згадки у багатьох виданнях, зокрема [6; 7].

Опишемо Бережанський музей Богдана Лепкого, акцентувавши увагу на відображенні в його експозиції українсько-польських контактів, що відбувались внаслідок діяльності великого філолога і письменника.

Музей розміщено в бережанській ратуші. У цьому будинку була гімназія, в якій у 1883 –1899 рр. вчився і учителював Б. Лепкий (мал. 1). З цієї нагоди 1992 р. на будинку встановлено барельєфний пластичний пам'ятний знак (автор К. Сікорський) (мал. 2). 19 жовтня 1997 р. до 125-ї річниці від дня народження Б. Лепкого у сквері біля

музею відкрито пам'ятник письменникові (скульптор І. Сонсядло, металізатор М. Самарик, архітектори Б. Білоус, А. Пилипець) (мал. 3).

Мал. 1. Бережани. Ратуша. Тут розгорнуто експозицію музею Б. Лепкого (фото З. Токарської).

Мал. 2. Барельєфний пам'ятний знак. К. Сікорський. 1992.

Ініціатор заснування музею – племінник письменника доктор Роман Смик (США), що майже тридцять років свято беріг і доповнював родинний архів. Організаційну роботу із створення музею Б. Лепкого, оформлення експозиції виконав колектив Бережанського регіонального центру української книги (директор Надія Волинець). Блискуче декорували музей тернопільські художники Богдан Бошко та Ростислав Гудима.

Мал. 3. Пам'ятник Б. Лепкому в м. Бережани. Скульптор І. Сонсядло, металізатор М. Самарик, архітектори Б. Білоус, А. Пилипець. 1997.

Експозицію розміщено в шести залах.

Експонати першої зали відтворюють атмосферу дитинства майбутнього письменника. На полотні роботи художника Дам'яна Горняткевича (1927) зображено хату на хуторі Кривенькому, у якій 4 листопада 1872 р. в сім'ї греко-католицького священика, громадського діяча і письменника Сильвестра Лепкого народився син Богдан. На іншій картині цього ж художника (1928) бачимо приходство в с. Кругулець, де минули дитячі роки Б. Лепкого. На стіні портрети батьків: матері Домни Лепкої (уроджена Глібовицька) та батька о. Сильвестра Лепкого (копії з юнацьких робіт Богдана роботи художника Василя Неділька, 1995), портрет дідуся о. Михайла Глібовицького (рисунок Б. Лепкого з гімназійних часів).

Привертає увагу оригінал свідоцтва про хрещення майбутнього письменника, зображення герба роду Лепких, а також ікона, копія

Зарваницької Божої Матері, у молитві перед якою Домна Лепка вимолювала здоров'я й долю своєму синові Богданкові.

Чорне віденське фортепіано – пам'ятка з тих часів, коли майбутній письменник із захопленням слухав твори Шопена, Шумана, Бетховена, що народжувалися під гнучкими пальцями тітки Дарії на дідовому приходстві в Бережанах.

Експозиція другої зали відображає навчання і наступну – після студій у Віденській академії мистецтв, Віденському та Львівському університетах – працю Б. Лепкого у Бережанській гімназії на посаді суплента (заступника викладача) української та німецької словесності.

Оригінали фотографій гімназистів і професорів, тогочасні підручники, різноманітні гімназійні документи часів директорування Матеуша Куровського відтворюють панораму культурно-мистецького життя Галичини. Крок за кроком разом з екскурсоводом услід за оповідачем «Казки мого життя» проходимо дорогами і стежками Крегульця, Поручина, Жукова, Бережан.

Привертають увагу книжки з особистої бібліотеки Б. Лепкого, зокрема з його автографами: «Кобзар» Т. Шевченка (Л., 1893), поетична збірка І. Франка «Із днів журби» (Л., 1900).

Як письменник Б. Лепкий формувався під великим впливом батька, Андрія Чайковського та Івана Франка. Це засвідчує низка експонатів: книжка оповідань А. Чайковського «Олюнька» (Л., 1895), перші видання збірок І. Франка «Зів'яле листе» (Л., 1896), «Мій Ізмарагд» (Л., 1898), ксерокопії оповідання Марка Мурави (псевдонім Сильвестра Лепкого) «Горить» (Л., 1901), збірника поезій «Книжка горя» (Л., 1903). Портрет А. Чайковського роботи невідомого художника, малюнок з видом на монастир отців Василіан у Краснопуші нагадують про пам'ятний день, коли Б. Лепкий у липні 1892 р. уперше зустрів І. Франка, який приїздив з А. Чайковським на гостину до о. Сильвестра з наміром відвідати знаменитий монастир. Саме тоді майбутній письменник став свідком живої дискусії про декоративну картину «Мойсей» Корнила Устияновича (1887) і зародження ідеї Франкового «Мойсея», що була реалізована через 13 років.

Збагачують експозицію другої зали, відображаючи Богданове захоплення малярством ще з гімназійних років, його роботи: портрети Тараса Шевченка, Андрія Чайковського, Миколи Устияновича, Миколи Івасюка, автопортрети 1885, 1887, 1907 рр.

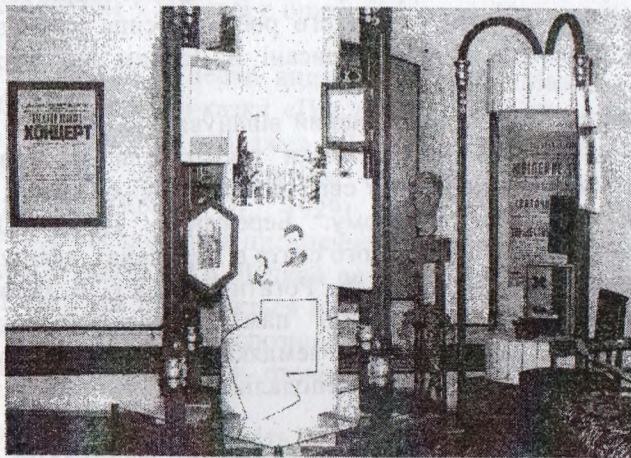
Завершує експозицію зали вітрина з основними виданнями книги спогадів Б. Лепкого «Казка мого життя».

У цій залі розповідають екскурсоводи й про одруження письменника.

Історія кохання Богдана та Олександри Лепких надзвичайно зворушлива і романтична, – говорить старший науковий співробітник музею Наталія Стрілець. – У родині навіть існувала легенда з цього приводу. Її часто переповідає в пресі Уляна Скальська.

Уперше в дорослому віці Богдан і Олександра зустрілися на ювілейних урочистостях Миколи Лепкого, катехита Коломийської гімназії. Богдан був новоспеченим гімназійним суплентом. Побачивши Ленду (так вона сама себе називала), вражений її тонким станом, граційністю, фіалковими променистими очима, чарівною усмішкою рожевих уст, він не зміг відвести зачарованих очей від юної красуні і... впав зі стільця, проводячи її невідривним поглядом, як соняшник сонце.

Третя зала музею присвячена польському (краківському) періоду (1899-1914, 1926-1941) у житті Б. Лепкого. Це – переїзд до Кракова, викладання у приватних гімназіях, в Ягеллонському університеті, професором якого став 1932 р., на «виділових курсах» для вдосконалення кваліфікації вчителів, активна творча та громадсько-культурна діяльність (мал. 4).

Мал. 4. Фрагмент експозиції третьої зали музею.

Про багаторічну дружбу Б. Лепкого з Василем Стефаником і польським письменником Владиславом Орканом свідчать копії фотопортретів, видання українських і польських перекладів їхніх творів. Поряд бачимо автограф вірша «Заспів», що є заголовним у поетичній творчості Б. Лепкого.

Численні експонати висвітлюють особисті й творчі зв'язки Б. Лепкого з Ольгою Кобилянською, Михайлом Коцюбинським, Гнатом Хоткевичем, з малярем Осипом Куриласом, з істориком В'ячеславом Липинським, з філологом, істориком, фольклористом, бібліографом і видавцем Василем Доманицьким, з польською перекладачкою Марією Беньковською, з іншими відомими громадськими діячами, художниками, письменниками.

Представлено прижиттєві видання збірок Б. Лепкого «З глибин душі» (Л., 1905), «Поезіє, розрадо одинока» (Л., 1908), книжки «Три казки для дітей» (Л., 1931), «Начерк історії української літератури» (кн. I, II, 1923), короткий огляд української літератури «Наше письменство» (Краків, 1941), монографію «Маркіян Шашкевич» (Коломия, 1912), високо оцінений І. Франком переклад польською мовою «Слова о полку Ігоревім», авторизований переклад «Мотрі» польською мовою (Варшава, 1937) та ін.

Фрагмент інтер'єру зали відтворює атмосферу затишної сімейної квартири Олександри й Богдана Лепких на вулиці Зеленої, 28 у Кракові, що стала своєрідною «українською амбасадом». На стіні фотографії доньок Софії-Євгенії й Наталії-Марії і сина Лева-Ростислава, портрети Б. Лепкого роботи Осипа Куриласа (1902) та Олекси Мавберга (1903), написані Б. Лепким два портрети дочок (1909).

Куток експозиції присвячений вшануванню 60-річчя Б. Лепкого у Бережанах (1932). Тоді земляки підготували святкову програму, подарували вже знаному в світі літераторові об'ємний альбом «На спомин Богданові Лепкому. Бережанці. 1932». Цей альбом, оригінальну афішу ювілейного свята в Бережанах, афішу концерту на вшанування письменника в Рогатині, бюст Б. Лепкого роботи Нестора Кисілевського, інші пам'ятні дарунки виставлено в експозиції. До речі, на зібрані земляками кошти йому побудували в курортному селищі Черче (неподалік від Рогатина) віллу, названу «Богданівкою».

Викладання на «виділових курсах» ілюструють оригінальні віньетки випускників 1909-1910, 1910-1911 н. р.

Окреме місце в експозиції відведено розповіді про літературну групу «Молода Муза», до якої входив Б. Лепкий.

Експонати четвертої зали стосуються 1915-1925 рр., коли письменник перебував в Австрії та Німеччині.

Про культурно-освітню працю Б. Лепкого з військовополоненими українцями в таборах Союзу визволення України під час Першої світової війни розповідають копії фотографій родини Лепких у Ванзее (під Берліном), Вецлярі, Б. Лепкого серед старшин царської й цісарської армій (разом з Романом Смаль-Стоцьким і Василем Пачовським, 1917), серед полонених царської армії у Ганноверш-Міндені (1918-1919) та ін.

Є матеріали, що висвітлюють працю Б. Лепкого у берлінському видавництві «Українське слово», розповідають про ювілейне свято з нагоди 50-річчя поета, влаштоване 9 листопада 1922 р. посольством УНР з участю добірного чужинецького товариства й української берлінської громади. Бачимо злагоджену Зеноном Кузелею ювілейну збірку творів Б. Лепкого «Золота Липа» (Берлін: Українське слово, 1924) з його життєписом, бібліографією творів і присвятами, рукопис вміщеної тут статті А. Чайковського «Як я пізнався з ювілятом».

Ілюстрація Олени Кульчицької до поеми «Ноктурн» нагадує про співпрацю Б. Лепкого з Антоном Крушельницьким та Оленою Кульчицькою у роки евакуації в Австрії. Тоді вони спільно підготували буквар і читанку для першого класу українських шкіл.

Цінним експонатом у цій залі є оригінал вірша «На святий вечір» (1923).

У вітрині експозиції – перші видання трилогії «Мазепа» (К. – Ляйпціг, 1926-1929), повісті-казки «Під тихий вечір» (К. – Ляйпціг, 1929), історичних повістей «Вадим» (Л., 1930), «Сотниківна» (Л., 1927), «Каяла» (Л., 1935), «Крутіж» (Краків, 1941), повісті з повоєнного життя «Зірка» (Л., 1929). Ці книжки засвідчують масштабність творчих здобутків письменника в ті роки.

Перебуваючи в еміграції, Б. Лепкий не був відірваний од рідного краю. Час від часу він повертається на Україну, в рідні місця – до Жукова, Жовчева, у Черче. В експозиції це відображають фотографії, що зафіксували письменника в оточенні рідних і друзів під час відпочинку.

Протягом майже п'яти десятиліть Б. Лепкий займав одне з чільних місць в українському літературному процесі. Він здійснив науково-

текстологічну й редакційну підготовку повного зібрання поезії і прози Т. Шевченка в п'яти томах, Марка Вовчка в трьох томах, уклад кілька антологій і пісенників, написав ґрунтовні наукові студії, розвідки, статті, передмови, нариси, науково-популярні праці (українською та польською мовами) про творчість українських і російських письменників, переклав рідною мовою і видав твори класиків світової літератури (М. Коноптіцька, Г. Гейне, П.Б. Шеллі, М. Лермонтов, В. Короленко), польською мовою – «Слово о полку Ігоревім», твори українських письменників (Т. Шевченко, Ю. Федькович, І. Франко, М. Коцюбинський, М. Рильський, П. Тичина та ін.), виступав з оглядами новинок української літератури й суспільно-культурних подій у польській пресі, з численними доповідями. До 1941 р. вийшло з друку 77 томів творів поета і науковця, 62 книги переспівів, перекладів, творів інших авторів, у підготовці яких брав участь Б. Лепкий.

У вітрині бачимо низку документів: грамоту почесного членства товариства «Просвіта» у Львові (1926), грамоту Наукового товариства ім. Шевченка про обрання Б. Лепкого дійсним членом філологічної секції (1932), – що свідчать про визнання й високу оцінку сучасників внеску письменника й ученого в розвиток української культури та її популяризацію в світі. Ще один документ, регулямін уряду Української Народної Республіки в екзилі, підтверджує нагородження Б. Лепкого в 1932 р. за особливі заслуги перед Україною перехідним Мазепинським перснем. У незалежній Україні цієї відновленої відзнаки удостоєний письменник і громадський діяч Іван Драч.

Багато душевних потрясінь зазнав Б. Лепкий в останні роки свого життя. З розповіді екскурсовода довідуємося, що 9 серпня 1937 р. померла його кохана дружина Олександра. В експозиції є клепсидра (жалобне оголошення), що сповіщає про її смерть. У вересні 1939 р. авторові «Мазепи» довелося тікати із с. Черче, що опинилося на території, зайнятій Червоною Армією.

Однак і в Кракові на Б. Лепкого чекало гірке розчарування, нові випробування. У перші дні окупації німецько-фашистська адміністрація закрила Ягеллонський університет, де викладав письменник, а більшість професорів зібрали нібито на зустріч, а потім заарештували й вивезли в Заксенгаузен у концтабір, де багатьох розстріляли. Б. Лепкий урятувався лише тому, що лежав хворий і не зміг піти на ту зустріч. Учений дуже близько до серця прийняв утрату

колег і ще тяжче захворів. Потім були звістки з України про друзів, земляків, закатованих у більшовицьких тюрмах напередодні і в перші дні німецько-радянської війни...

Проте Б. Лепкий не здавався, працював по кілька годин на день, написав одну зі своїх найкращих книжок – повість «Крутіж», спогади «Бережани» і «Заки вдарили громи».

Помер Б. Лепкий 21 липня 1941 р. Відбувся величний похорон. Поховали поета в гробівці родини його доброго друга радника Шайдзівського на Раковицькому цвинтарі в Кракові.

Має зала й жалобний куток. Представлені тут оригінали клепсидр трьома мовами сповіщають, що в Кракові помер заслужений діяч, дійсний член багатьох українських наукових установ, професор д-р Богдан Лепкий. Поряд із безсмертниками – пам'ятна медаль роботи Н. Кисілевського, фото помертної маски великого сина України, світлини з похорону письменника, текст «Слова на могилі Богдана Лепкого» Юліяна Геніка-Березовського, виголошеного 23 липня 1941 р.

Експозицію п'ятої зали визначають слова Б. Лепкого: «Коли б я не був письменником, тоді хотів би бути лише малярем». Перед відвідувачами розкривається друга мистецька іпостась великого українця. У музеї виставлено 56 малярських робіт Б. Лепкого. Привертає увагу насамперед портрет дружини в українському строї (мал. 5), портрет о. Миколи Лепкого (1923), автопортрет (1932), портрети рідних.

Мал. 5. Фрагмент експозиції п'ятої зали музею.

Експоновано також серію портретів українських письменників, зокрема Г. Сковороди, Т. Шевченка, П. Чубинського, Б. Грінченка, Лесі Українки, Олени Пчілки, Х. Алчевської, А. Чайковського, О. Маковея, П. Карманського, М. Вороного, П. Тичини та ін. Цими роботами переважно були ілюстровані численні видання, які редагував Б. Лепкий.

Ще одна серія – портрети видатних історичних постатей: князі Володимир Мономах і Болеслав Тройденевич, княгиня Ольга, гетьмани Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Юрко Хмельницький, полковник Іван Богун та ін. – ілюстрації до другого видання «Історії України-Русі» Миколи Аркаса, що вийшло в світ 1912 р. у Кракові з передмовою Б. Лепкого (під ілюстраціями й передмовою він свого авторства не вказав). У музеї виставлено також оригінальний примірник цього видання.

Експонуються малюнки Б. Лепкого до абетки, підготовленої у співавторстві з А. Крушельницьким і О. Кульчицькою.

Звернення Б. Лепкого до релігійного малярства представлене кольоровими фоторепродукціями ікон церкви святого Михаїла в с. Жовчеві Рогатинського району (1930).

До Лепкого горнулися творчі люди, мистецька молодь. До його гостинної домівки навідувалися Олекса Мавберг і Осип Курилас, Михайло Бойчук і Михайло Гаврилко, Олекса Новаківський та Іван Северин. Не одному талановитому художникові Б. Лепкий допоміг здобути відповідну освіту і ступити на дорогу визнання і слави, – розповідає Надія Дирда, директор музею, лауреат премії ім. Братів Лепких. – Він відкривав світові багатогранний талант Олекси Новаківського, Івана Труша. За сприяння Лепкого українське мистецтво виходило на європейські обшири. Велика зацікавленість західним і вітчизняним мистецтвом дала цінні розвідки про знамениті українські розписи в Кракові, Любліні, Сандомирі, працю «Українські фрески у краківській катедрі», дослідження на тему «Шевченко про мистецтво», доповідь з приводу смерті приятеля художника Петра Холодного про його творчість в царині церковного малярства, а також статті про мистецтво в берлінському «Літописі», у краківських «Ілюстрованих вістях», у різноманітних німецьких журналах.

Завершує музейну експозицію шоста зала «Повернення Б. Лепкого». У вітринах – здійснені вже в незалежній Україні видання творів письменника, статті вчених-лепкознавців із сучасних періодичних видань, пам'ятні медалі, декоративна ваза й таріль з портретом Б. Лепкого, фотографії музеїв його імені, меморіальних дошок і першого в світі пам'ятника йому, спорудженого в Жукові.

Окремий стенд присвячено лауреатам Всеукраїнської, тепер Міжнародної літературно-мистецької та громадсько-політичної премії імені Братів Богдана і Левка Лепких.

У музеї постійно діють різноманітні книжково-ілюстративні виставки на лепківську тематику.

Експозицію прикрашають, крім уже згаданих мистецьких творів, роботи художників Ярослава Крука, Михайла Кузева, Зіновія Мигоцького, Василя Неділька, Василя Недільського, Ярослава Омеляна, Анатолія Покотюка, Олега Шупляка. Загалом у фондах – 119 оригінальних творів малярства (разом з роботами Б. Лепкого).

Музей має чудову книгозбірню з картотеками й каталогами, відділами рідкісної і подарованої книжки. Його фонди становлять 2065 зареєстрованих і науково опрацьованих одиниць, з них 216 раритетних, здійснених при житті Б. Лепкого видань.

Працівники музею ведуть активну науково-дослідну, видавничу, культурно-освітню і популяризаторську діяльність. У їхньому доробку 12 книжок (поезії, спогади, листи Б. Лепкого, бібліографічні покажчики, збірники матеріалів наукових конференцій), 6 календариків (мал. 6), портрет, значок, 150 статей у наукових збірниках, журналах, газетах, 7 чисел альманаху «Жайвір» тощо.

Мал. 6. Ювілейний календарик до десятиріччя музею Б. Лепкого.
Художник Я. Омелян. 2005.

Відвідувачам пропонують цілу низку оглядових, тематичних та інсценізованих екскурсій, лекцій на лепківську тематику. Працівники музею влаштовують поетичні конкурси, літературно-мистецькі вечори, літературні читання, вікторини, презентації книжок, різдвяні й великодні зустрічі, свята народного календаря, які оспівував Б. Лепкий у своїй творчості, академії і наукові конференції, готують радіопередачі.

Музей відзначено численними грамотами, зокрема Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, Національної спілки письменників України, управління культури Тернопільської облдержадміністрації у номінації «Найкращий музей» (2002 і 2005 рр.). Із 2003 р. музей набув статусу обласного. Його діяльність широко висвітлюється у пресі, на радіо.

Бережанська ратуша, над якою завжди майорить синьо-жовтий прапор омріяної Лепким вільної України, радо приймає гостей з усього світу. У цій пам'ятці архітектури (1803-1811) загальнодержавного значення розгорнули свої експозиції ще три музеї – краєзнавчий, музей книги, музей переслідуваної церкви. У будинку, де здобуло освіту кілька поколінь галицької інтелігенції, панує особливий дух пізнання і творчості. Тут можна осягнути велич постатей Маркіяна Шашкевича, Івана Франка, Богдана і Левка Лепких, Андрія Чайковського та багатьох інших визначних діячів української культури, поринути в атмосферу духовного життя галицького Поділля.

Література

1. Великий син Золотого Поділля: Бережанський музей Богдана Лепкого / Авт. тексту Н. Дирда, С. Даньків. – [Тернопіль, 1997].
2. Візитка музею Богдана Лепкого. – Бережани, 2006.
3. Музейний комплекс Бережан. – [Бережани, 2006].
4. Україна вшановує Богдана Лепкого: Каталог пам'яток на увіковічнення Богдана Лепкого (1991-2004 рр.). – Бережани, 2005. – 28 с.
5. Жайвір: Літературно-мистецький, історико-краєзнавчий альманах. – м. Бережани. – 1996, лип., лист.; 1997, жовт.; 1998, жовт.; 2001, лист.; 2002, верес.; 2005, серп.
6. Високе небо Богдана Лепкого: Спроба антології у публіцистиці, поезії, пісні. – Бережани – Тернопіль: Джура, 2001. – 203 с.
7. Лежить на серці доля України. – Бережани – Тернопіль: Джура, 2003. – 351 с.